

Peyami Safa (1899-1961)

Peyami Safa, eserlerinin sayıca çokluğu, konuca zenginliği, düşünce yapısı ve üslubu ile Türk edebiyatının ve düşünce dünyasının önemli isimlerindedir. Biyografi, deneme, eleştiri, fıkra, hikâye ve roman gibi birçok türde; dil, edebiyat, felsefe, müzik, psikoloji, siyaset, sosyoloji ve tıp gibi farklı alanlarda yazılar kaleme almıştır. Asıl ününü kazandığı roman ve düşünce eserlerinde kendi adını kullanmakla birlikte Bedia Servet, Bedii Nuri, Bir Muharrir, Cingöz Recai, Çömez, Hafta, Mi-Fa, P. S., Peyami, Peyman, Safiye, Serazad, Server Bedi ve Türk Düşüncesi takma adlarıyla da yazıları bulunmaktadır.

Peyami Safa, Türk edebiyatının “şair-i maderzad” unvanlı şairi İsmail Safa'nın en küçük çocuğudur. Babasının çocuklarıyla birlikte çektiği bir fotoğrafın arkasına düştüğü nota göre 2 Nisan 1899, Pazar (21 Mart 1315) günü doğmuştur. Peyami ismi, babasının yakın arkadaşı Tefik Fikret tarafından konulmuştur. Dedesi divan efendiliği ve Hicaz mektupçuluğu görevlerinde bulunan şair Trabzonlu Mehmet Behçet Efendi, amcaları; İsmail Safa ile ortak bir roman çeviren ve şiirleri olan Ahmet Vefa ile bir dönem milletvekilliği de yapmış olan şair, yazar ve öğretmen Ali Kâmi Akyüz'dür. Öğretmenliği bırakarak yayın hayatına atılan ve özellikle *Yirminci Asır* ile *Hafta* dergilerini çıkararak onun gazeteciliğe yönelmesinde etkili olan İlhami Safa, ağabeyidir. Peyami Safa *Milliyet* gazetesinde yayımlanan “Bir Hatıra ve Bir Düşünce” başlıklı yazısında aile şeceresini kanıt göstererek kendisinin on yedinci kuşaktan Akşemsettin'in torunu olduğunu dile getirmiştir.

Babasının II. Abdülhamit yönetimine yönelik muhalif tutumu nedeniyle giriştiği faaliyetler Sivas'a sürgün edilmesiyle sonuçlandı. Sivas'ta geçirilen yılları “facia atmosferi” diye nitelendiren Peyami Safa, henüz iki yaşındayken önce kardeşini, sonra babasını kaybetti (1901) ve kendini babasız, fakirlik içinde sürdüreceği bir hayatla karşı karşıya buldu. Sürgün ve ardından yaşanan olaylar onun hayatının sonuna kadar II. Abdülhamit ve yönetimini suçlayarak ona karşı tavır sergilemesine neden oldu.

Peyami Safa eğitim hayatına Menbau'l İrfan Mektebi'nde başladı, ardından Vefa Lisesi'ne devam etti (1910). Ne var ki daha ilköğretim yıllarında sağ kolunda “arthritetuberculeuse” adı verilen bir tür eklem iltihabının başlaması ve yüzleştiği ekonomik koşullar okulu bırakmasına, bu yüzden de düzenli bir eğitim alamamasına neden oldu. 1914 yılında tiyatro eğitimi için Darülbeydi'nin düzenlediği sınavlara girdiği bilirse de burada eğitim aldığına dair bir bilgi yoktur. Bununla birlikte kendi kendini yetiştirerek, Türkiye'de sayıları pek de fazla olmayan “otodidakt” insanlar arasında yerini aldı. Babasının arkadaşlarından Abdullah Cevdet'in hediye ettiği Fransızca sözlüğü ezberleyerek başladığı dil eğitiminde *Fransız Grameri* adlı bir kitap yazacak kadar kendini geliştirdi. Çok yönlü ilgisi tıp ve psikoloji dahil birçok alanda uzman seviyesinde bilgi sahibi olmasını sağladı.

Savaş yıllarında ülkenin ve ailesinin içine düştüğü ekonomik durum onu hastalığına rağmen çalışma hayatının içine soktu. 1914 yılında Keaton Matbaası'nda çalışmaya başladı. Daha sonra Posta-Telgraf Nezareti'ne başvurarak yapılan sınavın ardından burada işe girdi. Yaklaşık üç yıl işine devam ettikten sonra 1917 yılında Rehber-i İttihad-ı Osmani'nin öğretmen ilanına başvurdu ve yaşı tutmamasına rağmen yapılan görüşmelerin ardından öğretmenliğe başladı. 1918 yılında Duyun-ı Umumiye'de çalışırken aynı anda *Servet-i Fünun*'da Fransızcadan yaptığı çeviriler yayımlandı. 1919'da ağabeyi İlhami Safa ile çıkarmaya başladıkları *Yirminci Asır* adlı akşam gazetesiyle gazetecilik hayatına bir daha hiç ayrılmamak üzere adım attı. Gazetede “Asrın Hikâyeleri” başlığı altında yayımladığı hikâyelerle edebiyat dünyasının ilgisini çekti.

Peyami Safa, 1919 yılından ölümüne kadar hayatını yazarak sürdürdü. Bu tarihten sonra onun gazeteciliği ve edebiyatçı kişiliği birbirine koşut ilerledi. Yazıdaki becerisini özellikle kendi adıyla yazdığı romanlarda gösterdi. 1921 yılından itibaren kendi adıyla *Sözde Kızlar*, *Mahşer*, *Bir Akşamdı*, *Canan*, *Şimşek*, *Attila*, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*, *Fatih-Harbiye*, *Bir Tereddüdün Romanı*, *Biz İnsanlar*, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız* romanlarını yayımladı. Türk edebiyatındaki yerini öncelikle bu romanlar sayesinde edindi. Geçimini yazarak sağlayan bir aydın olan Peyami Safa, özellikle Server Bedii takma adıyla onlarca cilt popüler eser kaleme aldı. Söz konusu eserlerden en çok bilineni popüler-polisiye tarzda olan Cingöz Recai serisinde yayımlanan eserlerle Türk okuruna polisiye romanı sevdiren isimlerden oldu.

Edebî eserleri dışında çok sayıda gazete ve dergide düşünce yazıları neşretti. *Yirminci Asır* ile başlayan yazı hayatında *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Havadis*, *Milliyet*, *Son Havadis*, *Son Posta*, *Son Telgraf*, *Tan*, *Tasvir*, *Tasvir-i Efkâr*, *Tercüman*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Ulus*, *Vakit* ve *Zafer* gazetelerinin yazar kadrosunda yerini aldı. 1928 yılında dönemin en önemli yayın organlarından *Cumhuriyet*'in edebiyat sayfasını yönetmeye başladı. Kısa süre sonra anlaşmazlık nedeniyle bu görevinden istifa etse de 1940 yılına kadar burada birçok makale ve fıkra kaleme aldı, romanlarının tefrikalarını yayımladı. 1934 yılında ağabeyi İlhami Safa ile birlikte *Hafta* dergisini, 1936 yılında Rehber-i İttihat'taki öğretmenliği sırasında tanıştığı Mustafa Şekip Tunç, *Cumhuriyet*'te yayımladığı yazılarıyla edebiyat dünyasına tanıttığı Cahit Sıtkı ve dönemin önde gelen edebiyatçılarından Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal ve Faruk Nafiz'in içinde bulunduğu bir kadroyla *Kültür Haftası* dergisini çıkardı. 1953-1960 yılları arasında yine çağının birçok aydınının yazısına yer veren *Türk Düşüncesi* dergisini yayımladı.

Peyami Safa'nın gazeteciliğinin önemli bir boyutunu polemik yazarlığı oluşturdu. Ahmet Haşim, Aziz Nesin, İsmail Hakkı İzmirli, Muhsin Ertuğrul, Nurullah Ataç, Nazım Hikmet, Yakup Kadri ve Zekeriya Sertel gibi birçok isimle edebî, felsefi ya da siyasi polemiklere girdi. Bu kalem kavgaları bir taraftan onun mücadeleci kişiliğini gösterirken diğer taraftan çağının düşünce dünyasındaki rolünü gözler önüne serdi.

Hayatı boyunca kültür ve siyaset dünyasında da aktif roller aldı, Türk Dil Kurumu, Türk Edebiyatçılar Birliği, Türk Felsefe Cemiyeti, Türk Musikisi Federasyonu gibi kuruluşlarda çeşitli görevlerde bulundu. 1950 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Bursa milletvekili adaylığı oldu ancak seçilemedi. Partinin millî değerlerden uzaklaşarak sol düşünceye ve komünizme yaklaştığını düşünen Peyami Safa zamanla CHP'den uzaklaştı. Demokrat Parti'nin bu yıllarda beliren komünizm karşıtlığı onu bu partiye yaklaştırdı. 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra şahit olarak dinlendiği "Örtülü Ödenek Davası"nda DP iktidarından *Türk Düşüncesi*'ni çıkardığı süreçte destek aldığını belirtti. Darbeden sonra DP ile olan bağından dolayı eleştirilerin odağı hâline geldi, Türk Dil Kurumu ve Türk Edebiyatçılar Birliği ile ilişkisi kesildi.

Peyami Safa'nın düşünce hayatı boyunca medeniyetçi-milliyetçi çizgiden milliyetçi-muhafazakârlığa uzanan bir eksende yer aldı. Millî Mücadele ve Atatürk tarafında yer alarak özellikle, Atatürk ve inkılapları düşünce yazılarında önemli dayanak noktaları oldu.

Atatürk hakkındaki ilk eseri 1923 yılında yayımlanan bir biyografi oldu. Eserinde Atatürk'e baş sayfasında *İlk Reis-i Cumhuriyetimiz Mustafa Kemal Paşa*, iç sayfada *Büyük Halaskârimiz Mustafa Kemal Paşa* olarak yer verdi. Eser, Mustafa Kemal Atatürk hakkında yazılmış ilk biyografilerden olup, bilimsel ve öznel bir eser olmaktan ziyade romantik bir yaklaşımla yazıldığı söylenebilir. "Bir Küçük İzah" başlığını taşıyan giriş bölümündeki sunuş onun Mustafa Kemal'e bakışını gözler önüne sermektedir.

Yeryüzünde onun ismini işitmeyen kulak, resmini görmeyen göz kalmamış gibidir. Eğer yıldızlarda insanlar varsa, belki onlar da aziz serdarımızı tanımışlardır. Onu göklere çıkarmak ne için mübalağa olsun: Başımızın ucunda yırtılmaz karanlıklar vardı; “Biraz ziya... Biraz hava...” diye ağlıyor, sızlıyor, haykırıyordu, ölümün fosforlu ve şeytani gözleri karşımıza dikilmiş, bizi ürkütüyor, titretiyor, sarartıyordu. Fakat, birdenbire, bu karanlıklarda Türk harsının şimşeği çaktı; siyah bulutlar yarıldı, parçalandı, yıldızlı gökyüzü ve beyaz hilâl görüldü. Bir kahraman, o hilâli tunç göğsünde taşıyarak, kısılmış ve kamaşmış gözlerimizin önünde parladı: Mustafa Kemâl!

Alıntıda bu üslup ve bakış açısı eserin tamamına hâkimdir. Bu doğrultuda biyografide Mustafa Kemal, çocukluğundan itibaren mucizeler yaratacak ve milletin halaskârı olacak biçimde kurgulanmaktadır. Eserde “Çocukluğu ve Gençliği”, “Siyasi ve Askerî Hayatı”, “Anadolu Hareketinin Başında” ve “Büyük Şahsiyet” başlıkları altında Mustafa Kemal’in hayatının dönüm noktalarına değinilmektedir. Eserde özellikle dikkat çekilmesi gereken, Mustafa Kemal’in her düşüncesinde “insanüstü” bir kudret, kuvvet ve zekâyâ sahip bir kurtarıcı olarak sunulmasıdır. Bu bakış açısı bilhassa 1923-1938 yılları arasında Türk edebiyatı ve basınındaki Atatürk imgesinin ilk örneklerindedir.

Onun Atatürk ve inkılapları hakkında kaleme aldığı en önemli eser ise 1938 yılında yayımladığı *Türk İnkılabına Bakışlar*’dır. Kitapta, ilk baskının ön sözünde inkılaplar hakkında o tarihe kadar yapılan ilk bütüncül inceleme olarak sunulmuş ve başkalarına yol göstererek inkılapların incelenmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ona göre bu esere kadar “Türk inkılabına dair yazılan kitapların hepsi, din, kültür ve medeniyet bahislerini fazla kurcalamadan geçen birer hukuki ve siyasi tarih notudur”.

Mustafa Şekip Tunç’a göre *Türk İnkılabına Bakışlar* “inkılabımızın felsefi bir monografisini” yazma denemesidir. Her ne kadar Peyami Safa, Tunç’un da vurguladığı gibi “hiç sevmediği izmler” içinde hapsedilemeyecek olsa da bu eserde “Kemalist” bir kimlik sergilemektedir. Türk inkılabı ile kast edilen, eserde zaman zaman “Atatürk inkılabı” yahut “Kemalizm” olarak adlandırılır. Bu inkılapların temelinde medeniyetçilik ile birlikte Peyami Safa’nın “yüzde yüz Türk” olarak değerlendirdiği bir milliyetçilik anlayışı vardır.

Safa, Türk inkılabından önceki fikir hareketlerini Türkçülerin, İslamcılarının ve Garpcıların programı başlıklarında incelemiş, bunları karşılaştırarak ve satır aralarında bu hareketlerin Osmanlılık ile bağını ele almıştır. Tarihsel bir değerlendirmenin ardından eserin arka planında Atatürk’ün Türk inkılabının doğuşundaki rolünü vurgulamıştır. Safa’ya göre Atatürk “Samsun’a ayak bastığı günden başlayarak, bütün nutuklarda, Türk milletinin kurtuluşuna, dirilişine, atılışına ve yükselişine ait prensipleri teker teker çizerken, her defasında ve daima ‘milliyetçilik, ‘irade-i milliye’, ‘millî hakimiyet’, ‘vicdan-ı millî’, ‘milliyet’ ve ‘milliyetçilik’ mefhumları[nı], imparatorluk enkazı üstüne kurmak istediği yeni cemiyetin temel direkleri hâlinde kullanmıştır”. Safa, Atatürk’ün Türk inkılabını gerçekleştirirken bu doğrultuda “Türk bünyesi içinden fıskıran millî iradeyi organize ederek işe başla[dığını]” düşünür. İnkılapların başarısı da burada aranmalıdır. Ona göre Tanzimat ve Meşrutiyet gibi hareketler “yarım adamların, yarım adımlarıdır”. Bu yarımlik nedeni ile bu gibi eylemler Türk bünyesini hem Doğu ve Batı hem de din ve milliyet arasında kutuplara ayırmıştır. Atatürk, inkılaplarıyla böyle bir kutupluluğu “bir kılıç darbesiyle” ortadan kaldıran ve ikiliğe son veren bir kurucu olarak eserde kurgulanmıştır.

Türk İnkılabına Bakışlar’ın 1958 yılında yapılan ikinci baskısında özellikle “Kemalizm” ile ilgili unsurların bizzat yazar tarafından azaltıldığı ve eserin Kemalist yönünün silinmeye çalışıldığı söylenebilirse de Safa’nın Atatürk ile ilgili düşünceleri değişmemiştir. Ayrıca Safa’nın hayatı boyunca inkılapların körü körüne bir savunucusu olmadığı belirtilmelidir. O, özellikle dil inkılabının karşısında bir tutum sergiler. Bu tutum Ötügen Neşriyat tarafından *Osmanlıca-*

Türkçe-Uydurmaca adı altında toplanan yazılarında açıkça görülmektedir. Bu yazılarda dilin organik yapısına dayanarak çoğunlukla akılcı bir karşı tavır hissedilmektedir. Ne var ki buna rağmen onun yazılarında dayanak noktası Atatürk'ün hayatının ilerleyen yıllarında dil inkılabının birçok esasında vazgeçmesidir.

Atatürk, Safa'nın birçok düşüncesinin temelinde yer almaktadır. Özellikle sola karşı ve antikomünist bir mücadele içine girdiği polemik yazılarında onun dayanak noktası yine Atatürk ve inkılaplarıdır. Bu durum onun inkılapları incelemeyi bırakmadığını ve yazıların tarihleri dikkate alındığında aslında hayatının sonuna kadar onlar üzerine düşündüğünü gösterir. Beşir Ayvazoğlu'na göre "CHP'nin DP'ye muhalefet ederken özellikle bir süredir devrim diye adlandırılan inkılapları istismar etmesi [...] 'inkılabın felsefesini' yapmış tek fikir adamı olduğu iddiasındaki Peyami Safa'yı rahatsız e[der]". Safa, Atatürk inkılaplarını anlamamasına rağmen kendi yorumlarına göre kullananları "devrimbaz" olarak adlandırır ve "Kemalist sol" çizgiden yazan bu kişilerle uzun yıllar tartışır. Safa'nın bu tavrı onu muhafazakâr kesimin temsilcisi hâline getirir.

Peyami Safa'nın bütün bu düşüncelerine rağmen hakkında yapılan biyografik çalışmalarda onun Atatürk ile ilişkisine ya da Atatürk ile görüştüğüne dair bilgi bulunmamaktadır. Bu doğrultuda şimdilik tek kaynak Vecdi Bürün'ün *Peyami Safa ile 25 Yıl* adlı eseridir. Bürün, Atatürk'ün bir gün edebiyatçılarla konuşmak istediğini ve onları Dolmabahçe sarayına davet ettiğini aktarmaktadır.

Safa da davet edilenler arasındadır. Atatürk yemekte Halit Fahri'ye edebiyatın ne olduğunu sormuş ancak onun yaptığı tanımı beğenmemiş ve kendisi açıklamaya başlamıştır. Bürün, Atatürk'ün sözünü bitirmesinden hemen sonra Safa'nın araya girerek onun düşüncelerini "iptidai" bulduğunu açıkça belirttiğini ve bu durumdan dolayı masadaki herkesin korkuyla karışık bir şaşkınlık içine girdiğini aktarmaktadır. Ne var ki Atatürk korkulan tepkiyi vermemiş, aksine sözü Peyami Safa'ya bırakarak onun edebiyatı tanımlamasını istemiştir. Safa'nın konuşmasının ardından ona teşekkürle birlikte haklılığını teslim etmiştir. Bürün, Atatürk'ün iltifatlarına Safa'nın da karşılık verdiğini ve Atatürk'ün ondan yanına oturmasını istediğini de aktarır. Anlatılardan yola çıkarak yemek boyunca aralarında gayet samimi ve eğlenceli bir sohbetin gerçekleştiği söylenebilir. Bununla birlikte Bürün'ün herhangi bir tarih vermemesi ve zaman zaman tanıklıkları ile duyduklarını açıkça belirtmemesi anılar hakkındaki bilgilere dikkatle yaklaşılmasını gerektirir.

Peyami Safa burada değinilenler dışında onlarca yazısında Atatürk'e yer vermiş, onun Türk milletinin siyasi ve kültürel dönüşümündeki etkisi ile Türk tarihindeki rolüne dair vurgular yapmıştır. Ayrıca inkılapları çeşitli açılardan irdelemiş ve zamana uygun hâle getirilmesi bakımından değiştirilmesi gereken noktaları farklı yazılarında belirtmiştir.

27 Şubat 1961'de oğlu Merve'nin askerlik görevi sırasındaki ölümü onun bünyesini daha da zayıflattı. Oğlunun ölümünden yaklaşık dört ay sonra 15 Haziran 1961'de bir arkadaşının evinde geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etti. 17 Haziran 1961'de Edirnekapı Mezarlığında oğlunun yanına defnedildi.

Murat GÜR

KAYNAKÇA

AYVAZOĞLU, Beşir, **Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı**, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

BÜRÜN, Vecdi, **Peyami Safa ile 25 Yıl**, Yağmur Yayınları, İstanbul 1978.

GÜR, Murat, **Metinlerarası İlişkilerle Bir Peyami Safa Romanı: Yalnızız**, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi, Nevşehir 2013.

KÖSOĞLU, Nevzat, **Peyami Bey**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

ÖZKAN, İ. Ethem, "Biyografi Yazarı Olarak Peyami Safa ve İsmet Paşa Biyografisi", **Söylem Filoloji Dergisi**, C 1, S 2, 2016, s.169-181.

SAFA, Peyami, **İlk Reis-i Cumhurbaşamız Mustafa Kemâl Paşa**, Orhaniye Matbaası, İstanbul (t.y.)

SAFA, Peyami, **Objektif 1: Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999a.

SAFA, Peyami, **Objektif 6: Yazarlar Sanatçılar Meşhurlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999b.

SAFA, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993.

ŞEN, Can, YETKİN, Fevzi, "Peyami Safa'nın Atatürk Hakkındaki Eseri ve Görüşleri", **Vefatının 50. Yılında Peyami Safa Kitabı**, Ed. S. Altıntop, vd., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yay., Manisa 2012, s.107-121.

TONGA, Necati, "Safa, Peyami", **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, <teis.yesevi.edu.tr> Erişim tarihi: 15.12.2020

TUNÇ, Mustafa Şekip, "Peyami Safa ve Türk İnkılabına Bakışlar", **Türk İnkılabına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s.17-26.

YILDIRIM, Tahsin, **Edebiyatımızda Müstear İsimler**, Selis Kitaplar, İstanbul 2006.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/peyami-safa-1899-1961/?pdf=3415> adresinden erişilmiştir